

Dariusz Śmierchalski-Wachocz

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin | Instytut Nauk Teologicznych
ORCID: 0000-0003-0239-6347, e-mail: dariusz.smierchalski-wachocz@usz.edu.pl

DUCHOWIEŃSTWO KOŚCIOŁA GORZOWSKIEGO REPRESJONOWANE W TRYBIE KARNO-ADMINISTRACYJNYM. ANALIZA HISTORYCZNA NA PRZYKŁADZIE *ZESTAWIENIA BIURA „C” MSW Z LAT 1945–1963.* ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie

Po II wojnie światowej komunistyczny aparat bezpieczeństwa szantażował, prześladował i mordował księży stawiających opór wobec ekipy rządowej. W każdym procesie politycznym przeciw obywatelom Polski na ławie oskarżonych zasiadał jakiś ksiądz lub inny duchowny. Oprócz zarzutów podżegania do wojny „modne” były oskarżenia o deprawacje moralne młodzieży i dzieci, o defraudację, o próby obalenia ustroju, o szpiegostwo na rzecz obcego wywiadu itp.

W zasobie Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie przechowywany jest zbiór dokumentów liczący 37 kart maszynopisu o tytule: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. Strona tytułowa zbioru wskazuje, że został on wytworzony w Biurze „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z zachowaniem klauzury „tajne”. Został on odtajniony decyzją Szefa Urzędu Ochrony Państwa z dnia 5 października 1999 roku i przekazany do zasobu Oddziału IPN w Warszawie z chwilą powstania tej instytucji, gdzie nadano mu sygnaturę: IPN BU 0397/468, t. 4. Na potrzeby kwerendy archiwalnej prowadzonej w siedzibie Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Oddziału IPN w Szczecinie w ramach realizowanego projektu badawczego zostały wykonane 25 czerwca 2009 roku kopie tych dokumentów i trafiły w posiadanie autora.

Na podstawie tego zbioru archiwalnego dokonano analizy historycznej według charakteru przestępstw dotyczących wrogiej działalności kleru Kościoła Rzymskokatolickiego w ujęciu terminologii prawnej i propagandowej z okresu PRL. Były to klasyfikacje przestępstw: działalność związana z podziemiem, szpiegostwo, nielegalne posiadanie broni, wroga propaganda (m.in. przeciwko patriotom i organizacjom politycznym, przeciwko zasadom ustrojowym PRL, przeciwko polityce państwa wobec Kościoła i inne) oraz wystąpienia przeciwko ustawodawstwu PRL (tj. dekret o wolności sumienia i wyznania, ustawa o zgromadzeniach, ustawa o dopuszczalności przerywania ciąży, świeckość szkoły, przepisy i zarządzenia finansowe, przepisy o budownictwie, kolportaż bez debitu i inne). Według zawartych tam danych ogółem wrogo wystąpiło przeciwko władzy 162 księży, 215 odnotowanych faktów wrogich wystąpień duchowieństwa.

Słowa kluczowe: duchowieństwo, karalność, Kościół katolicki, komunizm, prawo wyznaniowe

Abstract

THE CLERGY OF THE GORZOW (GORZÓW) CHURCH REPRESSED UNDER THE PENAL-ADMINISTRATIVE PROCEDURE. A HISTORICAL ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF *THE STATEMENT OF OFFICE "C" OF THE MINISTRY OF THE INTERIOR FROM THE YEARS 1945–1963*. OUTLINE OF THE ISSUES

After World War II, the communist security apparatus blackmailed, persecuted and murdered priests who resisted the government. In every political trial against Polish citizens, some priest or other clergyman sat on the defendants' behalf. In addition to the accusations of inciting war, accusations of moral corruption of youth and children, embezzlement, attempts to overthrow the system, espionage for foreign intelligence, etc., were also common.

The resources of the Office for the Disclosure and Archiving of Documents of the branch of the Institute of National Remembrance in Warsaw contain a collection of documents consisting of 37 typescript cards with the title: *Statement of facts and symptoms of hostile activities performed by spiritual persons of the roman-catholic Church in the Gorzow (Gorzów) diocese in the period of 1945–1963*. The title page of the collection indicates that it was produced in Office „C” of the Ministry of Internal Affairs with the preservation of „classified” clause. It was declassified by the decision of the Head of the Office for State Protection of October 5, 1999 and transferred to the resources of the Institute of National Remembrance in Warsaw, when this institution was established, where it was given the reference number: IPN BU 0397/468, vol. At the seat of the Office for Disclosure and Archiving of Documents of the Institute of National Remembrance in Szczecin, as part of the research project carried out on June 25, 2009, copies of these documents were made and the author was in possession of these.

Based on this archival collection, a historical analysis was made according to the nature of crimes related to the hostile activity of the Roman Catholic Church clergy in terms of legal and propaganda terminology from the communist period. These were the classifications of crimes: activities related to the underground, espionage, illegal possession of weapons, enemy propaganda (e.g. against patriots and political organizations, against the political prin-

principles of the People's Republic of Poland, against the policy of the state towards the Church, and others) and against the legislation of the Polish People's Republic (i.e. the decree on freedom of conscience and religion, the law on assemblies, the law on termination of pregnancy, secularism, financial regulations and ordinances, construction regulations, distribution without debit and others). According to the data contained therein, in general, 162 priests were hostile against the authorities, while the recorded facts of hostile actions by the clergy were recorded 215.

Keywords: clergy, criminal record, the Catholic Church, communism, religious law

Wstęp

W systemach totalitarnych stosunek państwa do Kościoła najczęściej wypływał z założeń filozoficznych danego systemu. Bywał także uwarunkowany przesłankami historycznymi: łagodzony w przypadku powiązania Kościoła lub innego związku wyznaniowego z narodem, z instytucjami państwa, względnie zaostrzany w wypadku niezgodności misji Kościoła z założeniami polityki danego państwa totalitarnego¹.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej PKWN) w swym Manifeście z 22 lipca 1944 roku postanowił, że do czasu zwołania wybranego przez naród Sejmu Ustawodawczego będzie obowiązywać Konstytucja z 17 marca 1921 roku. Można było przypuszczać, że także stosunki państwo-Kościół będą regulowane zasadami tejże wykładni prawnej. Kluczowym jednak okazał się układ jałtański (8–11.02.1945 r.), który za aprobatą Francji, USA i Wielkiej Brytanii oddał odrodzoną Polskę w strefę wpływów radzieckich. Układ ten zaważył także na rozwoju stosunków państwo-Kościół Rzymskokatolicki w nowej rzeczywistości politycznej².

W lipcu 1945 roku powrócił do kraju i zamieszkał w Poznaniu prymas kard. August Hlond, wsparty przez Stolicę Apostolską otrzymanymi pełnomocnictwami³. Pozwalały one prymasowi m.in. na uporządkowanie spraw Kościoła „na całym terytorium polskim”, w tym na mianowanie pięciu administratorów apostolskich na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁴. Jednym z nich był ks. dr Edmund Nowicki, któremu kard. Hlond powierzył administraturę gorzowską – największą jednostkę administracyjną Kościoła katolickiego w Europie⁵.

1 Henryk Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. I: Zagadnienia wstępne. Rys historyczny* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 1996), 19.

2 Zygmunt Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002* (Radom: Polwen, 2003), 24–28.

3 Paweł Wójcik, *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978)*, prefazione di Jan Mikrut (Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2016), 13–14.

4 Jerzy Pietrzak, *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1 (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009), 455.

5 Administratura apostolska w Gorzowie Wielkopolskim, położona na obszarze 44 836 km², obejmowała okręg Pomorza Zachodniego, ziemię lubuską oraz powiat łęborski należący do województwa gdańskiego. Administratura objęła swoją jurysdykcją tereny województw: szczecińskiego, koszalińskiego, trzy czwarte zielonogórskiego, dwa powiaty z województwa poznańskiego oraz powiat łęborski, części powiatu wejherowskiego i puckiego

Po uznaniu 12 września 1945 roku Konkordatu II RP (10.02.1925 r.) za nieobowiązujący władze komunistyczne nie czuły się zobowiązane do przestrzegania jego postanowień ani też nie traktowały Kościoła katolickiego w kategoriach zapisu konstytucyjnego z 1921 roku, który nadal formalnie obowiązywał. Korzystając z luki prawnej w wyniku zerwania konkordatu stosowano politykę faktów dokonanych na szkodę Kościoła⁶. Z czasem również formujące się w Polsce prawodawstwo karno-administracyjne zaprzęgnięte zostało w proceder walki z Kościołem i ludźmi wierzącymi.

W okresie okupacji duchowieństwo polskie zostało wyniszczone zarówno przez nazistów, jak i komunistów⁷. Po II wojnie światowej komunistyczny aparat bezpieczeństwa szantażował, prześladował i mordował księży stawiających opór wobec ekipy rządowej. W każdym procesie politycznym przeciw obywatelom Polski na ławie oskarżonych zasiadał jakiś ksiądz lub inny duchowny. Oprócz zarzutów podżegania do wojny „modne” były oskarżenia o deprawację moralną młodzieży i dzieci, o defraudację, o próby obalenia ustroju, o szpiegostwo na rzecz obcego wywiadu itp.⁸.

W zasobie Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie przechowywany jest zbiór dokumentów liczący 37 kart maszynopisu o tytule: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. Strona tytułowa zbioru wskazuje, że został on wytworzony w Biurze „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z zachowaniem klauzury „tajne”⁹.

z województwa gdańskiego. Razem prawie 47 powiatów. Ogromna administracja apostolska sięgała od Zielonej Góry po Słupsk i Lębork, od Szczecina i Świnoujścia po Babimost i Wschowę. W tych granicach występowała do 28 czerwca 1972 roku. Grzegorz Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1972* (Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007), 74.

- 6 Antoni Dudek, Ryszard Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)* (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2003), 13–15.
- 7 Dariusz Śmierzchalski-Wachocz, „Il martyrologio della Chiesa polacco”, w: *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al nazionalsocialismo 1933–1945*, a cura di Jan Mikrut (Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2019), 663–679.
- 8 Jan Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2003), 89–103.
- 9 System ewidencji osobowo-rzeczowej osób będących w zainteresowaniu komunistycznej bezpieki był jednym z najważniejszych elementów funkcjonowania aparatu represji tworzonego od momentu przejścia przez komunistów władzy w Polsce w 1944 roku. Założona w 1944 roku kartoteka ogólnoinformacyjna była początkiem i podstawą tworzenia się zasobu archiwalnego komunistycznej policji politycznej. Po kolejnej reorganizacji, rozkazem 042/org z 6 czerwca 1950 roku, wydzielono część Departamentu II i powołano Centralne Archiwum, którego zadaniem było gromadzenie i zabezpieczanie dokumentów. 10 marca 1955 roku rozkazem 013/org Centralne Archiwum zostało przemianowane na Archiwum KdsBP. Taki stan utrzymał się do kolejnej reorganizacji, kiedy 28 listopada 1956 roku rozwiązano KdsBP, przekazując jego kompetencje MSW. Modyfikacjom podlegały także Centralne Archiwum i Biuro Ewidencji Operacyjnej, które zarządzeniem nr 04/60 z 2 stycznia 1960 roku otrzymało nazwę Biuro „C”, a 1 października 1965 roku – na mocy zarządzenia nr 098/org – zostało zreorganizowane i połączone z Centralnym Archiwum. Oficjalnie stosowano nazwę Centralne Archiwum MSW (w województwach Archiwum KW MO), natomiast w potocznej nomenklaturze resortu nazywane było Biuro „C”, a w terenie – wydziały „C”. Dostęp do tych zbiorów miała garstka wybranych i poddawanych ścisłej kontroli pracowników MSW. Piotr Milczanowski, „Specyfika struktury organizacyjnej Archiwum MSW”, w: *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał (Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2006), 221–222.

Został on odtajniony decyzją Szefa Urzędu Ochrony Państwa z 5 października 1999 roku i przekazany do zasobu Oddziału IPN w Warszawie, z chwilą powstania tej instytucji¹⁰, gdzie nadano mu sygnaturę: IPN BU 0397/468, t. 4. Na potrzeby kwerendy archiwalnej prowadzonej w siedzibie Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Oddziału IPN w Szczecinie w ramach realizowanego projektu badawczego 25 czerwca 2009 roku zostały wykonane kopie tych dokumentów i trafiły w posiadanie autora.

Na podstawie tego zbioru archiwalnego dokonano analizy historycznej według charakteru przestępstw dotyczących wrogiej działalności kleru Kościoła Rzymskokatolickiego w ujęciu terminologii prawnej i propagandowej z okresu PRL. Były to klasyfikacje przestępstw: działalność związana z podziemiem, szpiegostwo, nielegalne posiadanie broni, wroga propaganda (m.in. przeciwko patriotom i organizacjom politycznym, przeciwko zasadom ustrojowym PRL, przeciwko polityce państwa wobec Kościoła i inne) oraz wystąpienia przeciwko ustawodawstwu PRL (tj. dekret o wolności sumienia i wyznania, ustawa o zgromadzeniach, ustawa o dopuszczalności przerywania ciąży, świeckość szkoły, przepisy i zarządzenia finansowe, przepisy o budownictwie, kolportaż bez debitu i inne)¹¹.

1. Działalność związana z podziemiem

Za początek działań antykomunistycznego podziemia w Polsce należy uznać pierwsze miesiące po 4–6 stycznia 1944 roku, gdy Armia Czerwona przekroczyła granice II Rzeczypospolitej¹². Było to krótko po konferencji teherańskiej (28.11–1.12.1943 r.), a przed konferencjami jałtańską i poczdamską, przypieczętowanymi wschodnią granicę Polski na linii Curzona. Ustalenia konferencji w Teheranie, dotyczące wschodnich granic Polski, były początkowo utajnione przez aliantów. Dopiero w lutym 1944 roku premier Winston Churchill w czasie przemówienia w parlamencie brytyjskim poparł roszczenia ZSRR do wschodnich ziem Polski¹³. Polacy na dotychczas polskich terenach, występując w roli gospodarza, walcząc z Niemcami, spotykali się z represjami ze strony

10 Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – urząd państwowy o uprawnieniach badawczych, edukacyjnych, archiwalnych, śledczych, lustracyjnych, poszukiwawczych i komemoracyjnych. Instytut został powołany 19 stycznia 1999 roku na mocy ustawy z 18 grudnia 1998 roku o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Instytut ma jedenaście oddziałów w miastach, które są siedzibami sądów apelacyjnych (Białystok, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawa, Wrocław). W kolejnych siedmiu miastach utworzono delegatury IPN (Bydgoszcz, Gorzów Wielkopolski, Kielce, Koszalin, Olsztyn, Opole, Radom) oraz punkt zamiejscowy w Zielonej Górze.

11 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej AIPN), IPN BU 0397/468, t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, 34.

12 Andrzej Krzysztof Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939–1945* (Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1996), 274.

13 Adam Dziurok, Marek Gałęziowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011), 175.

wojsk Armii Czerwonej oraz partyzantki radzieckiej¹⁴. 19 stycznia 1945 roku komendant Armii Krajowej Leopold Okulicki ps. „Niedźwiedź” rozwiązał Armię Krajową. Koordynację walk o niepodległość przejęła kadrowa organizacja wojskowa NIE, a po jej rozwiązaniu 7 maja 1945 roku – Delegatura Sił Zbrojnych na Kraj, która istniała do 6 sierpnia 1945 roku. 2 września 1945 roku powstała organizacja Zrzeszenie Wolność i Niepodległość, której podporządkowało się wiele walczących ugrupowań antykomunistycznych.

W kwietniu 1945 roku całe terytorium powojennej Polski zostało zajęte przez Armię Czerwoną, tym samym cały kraj znalazł się pod kontrolą ZSRR. Terror zastosowany wobec przedstawicieli Polskiego Państwa Podziemnego oraz polskiej inteligencji przez wchodzące do Polski z Armią Czerwoną formacje NKWD i Siersz spowodowały masowy „powrót do lasu” dziesiątek tysięcy żołnierzy wielu formacji dotychczas antyniemieckiego podziemia oraz tworzenie nowych ugrupowań. Po 1947 roku zaczęły także powstawać nowe konspiracyjne organizacje młodzieżowe. Tworzyli je młodzi ludzie, którzy nie zdążyli z racji wieku wziąć udziału w wojnie¹⁵.

WiN w coraz większym stopniu była infiltrowana przez służby bezpieczeństwa, aby być całkowicie rozbitą w wyniku zbrojnej operacji MBP o kryptonimie „Cezary” w grudniu 1952 roku. Zorganizowane oddziały podziemia niepodległościowego zostały rozbite przed końcem 1953. Później ukrywało się dosłownie kilka oddziałów i pojedyncze osoby. Nieliczni, którym udało się dotrzeć do 1956 roku, korzystając z przemian w kraju, wyszli z podziemia¹⁶.

Począwszy od jesieni 1944 roku aż do połowy lat 50. „żołnierzom wyklętym” towarzyszył ksiądz kapelan potajemnie udzielający ślubów, sakramentu pokuty i Komunii św., a najczęściej odprawiający msze pogrzebowe. Plebania stawała się miejscem przechowywania archiwów oddziałów, a nierzadko stawała się ostatnim schronieniem przed patrolami KBW i UB¹⁷.

Zachowując pozory ciągłości władzy sądowniczej, komuniści w krótkim czasie stworzyli alternatywny system „wymiaru sprawiedliwości, powołując potężnie rozbudowaną sieć sądownictwa wojskowego, wyposażonego w szereg niezwykle represyjnych aktów prawnych”¹⁸. Na ich podstawie przez ponad 10 lat od zakończenia wojny osoby cywilne

14 Dziurok, Gałęziowski, Kamiński, Musiał, *Od niepodległości do niepodległości*, 181.

15 Joanna Wieliczka-Szarkowa, *Żołnierze wyklęci. Niezłomni bohaterowie* (Kraków: Wydawnictwo AA, 2013), 35–36.

16 Według oficjalnych danych ostatnim żołnierzem antykomunistycznego podziemia poległym w walce był Józef Franczak ps. „Lalek”, zastrzelony przez funkcjonariuszy ZOMO i SB 21 października 1963 roku. Natomiast w marcu 1963 roku aresztowano ukrywającego się przez 18 lat żołnierza Narodowych Sił Zbrojnych Czesława Czaplickiego. Wyrok zapadł w czerwcu 1964 roku. Prokurator żądał kary śmierci, ostatecznie sąd wydał wyrok 15 lat, zamieniony następnie na 5 lat. Więzienie opuścił w marcu 1968 roku, wojna trwała dla niego 23 lata. Dopiero w 1971 roku wyszedł na wolność Andrzej Kiszka ps. „Dąb”. Wieliczka-Szarkowa, *Żołnierze wyklęci*, 36–37; Marta Markowska, *Wyklęci. Podziemie zbrojne 1944–1963* (Warszawa: Ośrodek Karta, 2013), 10–11.

17 Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego*, 66.

18 Najważniejsze i zarazem najsurowsze komunistyczne akty prawne uchwalono w latach 1944–1946. W kolejności było to: dekret PKWN *O wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną, jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego* z 31 sierpnia 1944 roku (kara śmierci z 3 artykułów), osławiony Kodeks Karny Wojska Polskiego z 23 września 1944 roku (kara śmierci

nazywane były przez sądy wojskowe, których jurysdykcji poddano ludzi oskarżonych działalność skierowaną przeciwko nowemu systemowi politycznemu¹⁹.

Przez kolejne lata stalinizmu w Polsce w celach więziennych przebywali księża skazani przez Wojskowe Sądy Rejonowe w procesach pokazowych na wieloletnie kary więzienia m.in. za udzielenie różnej pomocy podziemiu zbrojnemu. Aparat bezpieczeństwa interesował się również tymi księżmi, którzy nie tylko wspomagali partyzantkę, ale także próbowali włączyć się do legalnego życia politycznego²⁰. Lista kapłanów represjonowanych z racji ich działalności niepodległościowej jest długa²¹.

Na terenie administratury gorzowskiej zarzut współpracy z podziemiem niepodległościowym (WiN) usłyszeli księża: Piotr Janik, Wiktor Panecki, Władysław Stanisław Żywiński vel Zyga, Franciszek Cwięka, Alojzy Zebel, Adam Mazurkiewicz i Ignacy Zoń.

W 1946 roku przeciwko ks. Piotrowi Janikowi, synowi Tomasza, urodzonemu 23 czerwca 1907 roku w Stęszewie, wicedziekanowi dekanatu świebodzińskiego zamieszkałemu w Świebodzinie prowadzone było postępowanie pod zarzutem „współpracy z nielegalną organizacją WiN, działającą na terenie powiatu Świebodzin, udzielając jej członkom poparcia materialnego i moralnego”²².

31 maja 1945 roku ks. Janik przyjechał z całym transportem do Świebodzina²³. Dekretem z 19 maja 1945 roku został mianowany proboszczem parafii pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie. Wynika z tego, że ks. Janik musiał załatwić jurysdykcję w czasie postoju transportu we Wrocławiu. Pracę duszpasterską rozpoczął 31 maja 1945 roku²⁴.

ci z 10 artykułów), dekret *O ochronie Państwa* z 30 października 1944 roku (kara śmierci z 11 artykułów), dekret *O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa* z 16 listopada 1945 roku (kara śmierci z 3 artykułów), dekret *O odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszycyzację życia państwowego* 22 stycznia 1946 roku (kara śmierci z 1 artykułu) i dekret *O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa polskiego* z 13 czerwca 1946 roku (kara śmierci z 11 artykułów). Krzysztof Szwaagrzyk, „Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji II (prokuratura i sądownictwo wojskowe oraz powszechne, więziennictwo). Krytyka źródeł”, w: *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał (Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2006), 331–332; Krzysztof Szwaagrzyk, „Stosowanie kary śmierci wobec członków antykomunistycznego podziemia na Dolnym i Górnym Śląsku 1945–1955”, w: *Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak (Opole: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 176–179.

- 19 Zobacz m.in. Marek Budniak, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Zielonej Górze w latach 1950–1954* (Zielona Góra: Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, 2021).
- 20 Dariusz Śmierchalski-Wachocz, „Zielonogórski aparat bezpieczeństwa wobec duchownych dekanatu żarskiego w latach 1945–1972”, w: *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa i Paweł Knap (Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 86–90.
- 21 Jerzy Myszor, „Wstęp”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, red. Jerzy Myszor (Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002), IX.
- 22 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział II Biura „C” MSW nr 502/d/46, 2.
- 23 Marcin Krechowicz, *Ksiądz Piotr Janik – proboszcz parafii pod wezwaniem Świętego Michała Archanioła w Świebodzinie w latach 1945–1978* (praca magisterska Uniwersytet Szczeciński w Szczecinie, 2008), 28–33.
- 24 Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim (dalej APG), Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wlkp., Wydział do Spraw Wyznań, *Parafia Świebodzin 1. Dotyczy księży: Piotra Janika, Benedykta Pacygi, Bogusława Trochy. 1955–1993*, sygn. 1170, 2.

Po utworzeniu Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim otrzymał nominację na administratora parafii w Świebodzinie oraz nominację na dziekana dekanatu świebodzińskiego²⁵.

Na terenie obsługiwany przez ks. Janika prowadziły działalność nieliczne grupy zaliczone przez władze do organizacji podziemnych²⁶. Jednak ich kontakt z ks. dziekanem ze Świebodzina nie został jednoznacznie sklasyfikowany. Postępowanie przeciwko ks. Janikowi zakończyło się umorzeniem sprawy. W jego charakterystyce sporządzonej w 1951 roku napisano: „Wpływ na parafię posiada duży i cieszy się dobrą opinią. Jest spokojny i zrównoważony. W wypowiedziach jest ostrożny i powściągliwy. Zagadnień politycznych nie porusza”²⁷.

W 1946 roku toczyło się dochodzenie o współpracę z podziemiem przeciwko ks. Wiktorowi [Haas] Paneckiemu, synowi Piotra, urodzonemu 13 grudnia 1915 roku w Przemyślu, zamieszkałemu w Gorzowie Wielkopolskim. Postawione mu zarzuty brzmiały: „Należał do nielegalnej organizacji WiN na terenie Lubaczowa. W obawie przed aresztowaniem zbiegł na Ziemię Odzyskane. W organizacji zajmował się przerzutem zdekonspirowanych członków na Ziemię Zachodnie oraz kolportażem prasy”²⁸. Święcenia kapłańskie otrzymał 18 czerwca 1939 roku we Lwowie z rąk abpa Bolesława Twardowskiego. Po święceniach został wikariuszem w Lubaczowie. W czasie okupacji był kapłanem AK. Po wojnie zgłosił się do harcerstwa w Lubaczowie, gdzie pełnił obowiązki komendantem ośrodka harcerskiego. Zmienił nazwisko z Haas na Panecki (nazwisko jego ojczyma). W 1946 roku przyjechał na Ziemię Zachodnie. Został wikariuszem oraz opiekunem drużyny harcerskiej w Świebodzinie²⁹, a w 1947 roku przeniesiono go do parafii pw. Świętego Krzyża w Gorzowie Wielkopolskim³⁰, z rezydencją w Witnicy³¹.

Sprawa została umorzona, a dalsze lata posługi ks. Paneckiego przebiegały płynnie, bez większych konfliktów z ówczesnymi władzami. Postawione mu zarzuty o współpracy z podziemiem niepodległościowym nie zaważyły na jego karierze dydaktycznej w państwowych placówkach edukacyjnych. 16 sierpnia 1947 roku został mianowany prefektem religii w miejscowych szkołach powszechnych i średnich. 1 września 1948 roku zamieszkał przy gorzowskiej katedrze. Dekretem z 3 września 1949 roku zlecono mu nauczanie religii

25 Paweł Socha, *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972–1991*, t. 1 (Zielona Góra–Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, 2017), 119.

26 Bogdan Biegalski, *Organizacje podziemne na Środkowym Nadodrzu w latach 1945–1956* (Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1999), 14.

27 Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej APZG), PWRN, Wydział do Spraw Wyznań, *Ks. Piotr Janik. 1951–1972 [1975]*, sygn. 3030, 2.

28 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Zielona Góra, nr 1292/s, 2.

29 Krechowicz, *Ksiądz Piotr Janik – proboszcz parafii pod wezwaniem Świętego Michała Archaniola w Świebodzinie w latach 1945–1978*, 35.

30 APG, Urząd Wojewódzki, Wydział do Spraw Wyznań, *Parafia św. Krzyża w Gorzowie Wlkp. 1950–1996*, sygn. 1326 b, 3.

31 APG, Urząd Wojewódzki, Wydział do Spraw Wyznań, *Parafia Witnica*, sygn. 1176, 4.

w gorzowskim Państwowym Gimnazjum Przemysłu Energetycznego. Pracował w kurii gorzowskiej i Sądzie Biskupim³². W czasach III RP był awansowany do stopnia pułkownika WP i harcmistrza RP, odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Oficerskim Krzyżem Bojowej Zasługi „Pro Vestra et Nostra Libertate”, Alianckim Krzyżem Partyzanta, Medalem Generała Eisenhowera, Medalem Europy oraz Medalem Wdzięczności i Krzyżem AK³³.

W 1947 roku „zatrzymany został przez WOP w Nowym Warpnie, woj. szczecińskie, proboszcz tamtejszej parafii ks. Władysław Stanisław Żywiński vel Zyga za udzielenie pomocy dwóm osobom w ucieczce do Niemiec. W czasie okupacji był kapelanem oddziałów dywersyjnych AK w stopniu kapitana na terenie pow. Przemysław³⁴”.

Ks. Stanisław Żywiński święcenia kapłańskie otrzymał 10 września 1939 roku. W 1946 roku władze kościelne w Przemysław udzieliły mu półrocznego urlopu do pracy duszpasterskiej w gorzowskiej administracji apostolskiej. Został administratorem parafii w Człuchowie. Dekretem z 7 października 1946 roku mianowano go wikariuszem kooperatorem w Żelechowie, z rezydencją oraz prawami i obowiązkami proboszcza w Nowym Warpnie. Tego dnia dodatkowo ustanowiono go rektorem kościoła w Trzebieszowie. Pismem z 9 stycznia 1948 roku zwolniono go z placówki w Nowym Warpnie. Został on usunięty z parafii przez władze państwowe. Dekretem z 14 października 1948 roku przeniesiono ks. Żywińskiego do Rozłazina. Po tym dekrete nastąpiły kolejne jego przeniesienia³⁵.

Jak wynika z życiorysu ks. Stanisław Żywińskiego, jego aresztowanie w 1947 roku, a następnie usunięcie z parafii w Nowym Warpnie w 1948 roku na terenie obecnej archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, nie wpłynęły znacząco na jego dalsze losy w posłudze kapłańskiej. W 1947 roku w wyniku aresztowania ks. Żywiński był przesłuchiwany. Władze wykorzystały zatrzymanie kapłana, aby skomplikować już i tak bardzo trudne warunki duszpasterstwa na terenie administratury gorzowskiej. Cofnięto zgodę na rezydowanie duszpasterza w Nowym Warpnie, motywując to względami uszczelniania granicy państwa³⁶.

W 1949 roku skazany został wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Szczecinie ks. Franciszek Ćwięka, proboszcz parafii Chociwel, pow. szczecińskie³⁷.

Ks. Franciszek Ćwięka święcenia kapłańskie otrzymał 21 lipca 1940 roku w Krakowie z rąk bpa Stanisława Rosponda. Posługiwał kolejno: w latach 1940–1941 jako rezydent

32 Jerzy Zysnarski, *Encyklopedia Gorzowa* (Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Gorzów, 2007), 444.

33 „Panecki (Haas) Wiktor Juliusz (1915–2001)”, w: Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3: (M–Ś) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza PDN, 2018), 126–127.

34 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 102268/WS, 3.

35 „Żywiński Stanisław [Władysław] (1917–?)”, w: Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4: (T–Ż) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza PDN, 2019), 145–146.

36 AIPN Sz 008/127 1 z 2, *Sprawozdania miesięczne dotyczące kleru Wydziału V za lata 1946 do 1949*, 29–30.

37 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Szczecin, nr 981/śl, 5.

w Czerminie, w latach 1941–1942 w Czarocinie (diecezja kielecka), Blinowi (diecezja lubelska), w Mielcu (diecezja tarnowska). Po wojnie posługiwał jako wikariusz w parafii pw. św. Michała w Poznaniu. W 1946 roku przeniesiono go na wikariusza kooperatora w Stargardzie Szczecińskim³⁸. W latach 1947–1951 był administratorem (substytut wikariusza) w Szczecinie–Dąbiu³⁹.

Postanowieniem Wojskowego Sądu Rejonowego ks. Franciszek Ćwiąka został aresztowany 29 listopada 1949 roku pod zarzutem przestępstwa z art. 18&1 m.k.k. (niezgłoszenie przestępstwa politycznego)⁴⁰. W wyniku rozprawy sądowej 31 maja 1950 roku uznano ks. Ćwiąka za winnego stawianych mu zarzutów, tj. niepowiadomienia władz o istnieniu organizacji podziemnej „EPA”. Skazany został na rok więzienia z zawieszeniem na 3 lata⁴¹. Metody przesłuchania zastosowane wobec ks. Ćwiąka odcisnęły trwale znamię na jego psychice. Po zwolnieniu z aresztu stał się kapłanem uległym wobec władz komunistycznych, m.in. został członkiem Okręgowej Komisji Księży przy ZBOWiD oraz podpisał Apel Sztokholmski. Nie zaangażował się jednak w wir ówczesnej propagandy⁴².

Po opuszczeniu aresztu ks. Ćwiąka nie potrafił się już odnaleźć w dotychczasowej parafii. Ks. Ignacy Posadzy, przełożony zgromadzenia, w 1951 roku przeniósł go do parafii Chociwel (pow. Stargard Szczeciński). W 1957 roku został proboszczem w Tetyniu. Zmarł 15 maja 1968 roku⁴³.

W 1952 roku wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Olsztynie skazany został o. Alojzy Zdebel, proboszcz parafii Połczyn-Zdrój (pow. Białogard, woj. koszalińskie)⁴⁴.

Ojciec Alojzy Zdebel śluby wieczyste złożył w 1929 roku w Obrze, a święcenia kapłańskie otrzymał w 1931 roku w Lublińcu z rąk bpa Stanisława Galla. Wyróżniał się zdolnościami intelektualnymi, dlatego przełożeni zaraz po święceniach powierzyli mu obowiązki wykładowcy i wychowawcy w Lublińcu. W 1943 roku został wcielony do niemieckiego wojska. Następnie dostał się do niewoli i wstąpił do formującej się w Związku Radzieckim armii polskiej gen. W. Andersa, gdzie pełnił obowiązki kapelana. W 1947 roku powrócił do kraju, a w styczniu 1948 roku podjął obowiązki proboszcza w Samborowie.

38 Florian Berlik, *Historia Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców 1932–1939*, oprac. Bernard Kołodziej (Poznań: Hlondianum, 1987), 178, 182; Bernard Kołodziej, *Dzieje Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców 1939–1948* (Poznań: Hlondianum, 1983), 121, 125, 162, 199, 215.

39 Marcin Miczkuła, „Posługa kapłańska – dekanat szczecin-dąbie (1). *Niedziela szczecińsko-kamińska* 1 (2011). Dostęp 11.04.2023. <https://www.niedziela.pl/artypk/58250/nd/Posluga-kaplanska---dekanat>.

40 AIPN Sz 008/127 1 z 2, *Sprawozdania miesięczne dotyczące kleru Wydziału V za lata 1946 do 1949*, 344.

41 AIPN Sz 008/127 2 z 2, *Sprawozdania miesięczne Wydziału V dotyczące kleru za lata 1950 do 1953*, 35–37.

42 IPN BU 01283/862, MSW, *Sprawy karno-administracyjne i Sądowe. Antykomunistyczna działalność kleru. 1950–1955*, k. 15; Krzysztof Kowalczyk, „Ćwiąka Franciszek (1911–1968), chrystusowiec”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka (Warszawa: Verbinum, 2003), 48.

43 „Ćwiąka Franciszek TChr (1911), chrystusowiec, administrator, proboszcz”, w: Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1: (A–G) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza PDN, 2016), 117.

44 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Informator Wydziału III Biura „C”, 10.

W latach 1949–1951 był dyrektorem i proboszczem domu zakonnego w Miłomłynie. W 1951 roku objął parafię w Połczynie-Zdroju na terenie ordynariatu gorzowskiego⁴⁵.

9 czerwca 1952 roku został aresztowany przez funkcjonariuszy WUBP w Koszalinie pod zarzutem udzielenia pomocy w utworzeniu nielegalnej organizacji podziemnej⁴⁶. 15 grudnia 1952 roku wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Olsztynie został skazany na 15 lat więzienia, w którym przebywał 3 lata, najpierw w Barczewie koło Olsztyna, a następnie w Rawiczu⁴⁷.

W 1955 roku interweniował w jego sprawie ordynariusz gorzowski ks. Zygmunt Szelażek w piśmie do Jana Izydorzycy, dyrektora Urzędu do spraw Wyznań w Warszawie. Prośba ta poskutkowała. 18 listopada 1955 roku ojciec Zdebel otrzymał półroczny urlop zdrowotny w odbywaniu kary i do więzienia już nie wrócił. Objęła go amnestia⁴⁸.

Po wyjściu na wolność przez 2 lata był przełożonym obłackiej placówki w Gorzowie Wielkopolskim, następnie był kapelanem sióstr Jezusa Miłosiernego w Myśliborzu. Traumatyzacja stalinowskiego procesu oraz więzienia na trwałe wpłynęły na jego zdrowie, zwłaszcza psychiczne. Zmarł na zawał serca w 1973 roku⁴⁹.

W 1952 roku został aresztowany także o. Adam Mazurkiewicz, proboszcz parafii Buczek Wielki (pow. Złotów)⁵⁰. Ojciec Adam Mazurkiewicz śluby zakonne oraz święcenia kapłańskie przyjął w zgromadzeniu franciszkanów-reformatów w Krakowie. W 1946 roku poprosił o zwolnienie z rezydencji klasztornej, które otrzymał. W latach 1946–1949 posługiwał duszpastersko na terenie archidiecezji wrocławskiej. W 1949 roku rozpoczął pracę na terenie administratury gorzowskiej, w Zielonej Górze oraz Białogardzie. W 1952 roku pełnił funkcję prefekta szkół w Szczecinku. 13 czerwca 1952 roku został administratorem parafii Buczek Wielki (pow. Złotów)⁵¹.

26 września 1952 roku o. Mazurkiewicz został aresztowany pod zarzutem przynależności do dziewięciosobowej organizacji „Polskie Podziemne Siły Zbrojne”, kierowanej przez Stanisława Piekarskiego. Miało mieć to miejsce w okresie jego posługi duszpasterskiej w Białogardzie⁵². Śledztwo prowadził funkcjonariusz UB Henryk Bednarczyk, który zdaniem o. Tacjana stosował wobec niego „przymus psychiczny”. Duchowny nie zaprzeczył,

45 „Zdebel Alojzy OMI (1907–1973), oblat, kapelan wojskowy, proboszcz, więzień polityczny, wychowawca młodzieży, wykładowca”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4, 121.

46 AIPN Sz 008/127 2 z 2, *Sprawozdania miesięczne Wydziału V dotyczące kleru za lata 1950 do 1953*, 215–216.

47 Jerzy Myszor, „Zdebel Alojzy (1907–1973), oblat”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka (Warszawa: Verbinum, 2003), 330.

48 Myszor, „Zdebel Alojzy (1907–1973), oblat”, 121.

49 Myszor, „Zdebel Alojzy (1907–1973), oblat”, 122.

50 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Zielona Góra, nr 1207/s, 12.

51 „Mazurkiewicz Adam Jan – o. Tacjan OFM (1917–1965)”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 40.

52 AIPN Sz 008/127 2 z 2, *Sprawozdania miesięczne Wydziału V dotyczące kleru za lata 1950 do 1953*, 248–249.

że utrzymywał kontakty z członkami organizacji i że przekazał Piekarskiemu puste blankiety metryki chrzcielnej, ale nie zdawał sobie sprawy, że ma do czynienia z nielegalną organizacją. Ojciec Mazurkiewicz został oskarżony o to, że należał do nielegalnej organizacji, odprawił Mszę św. w jej intencji oraz przekazał Piekarskiemu puste blankiety metrykalne⁵³. W czasie procesu tylko sam Piekarski złożył zeznania obciążające zakonika. Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Koszalinie z 29 czerwca 1953 roku na podstawie art. 86 k.k. WP⁵⁴ został skazany na 15 lat więzienia. Karę odbywał początkowo w więzieniu w Koszalinie, a następnie został przewieziony do więzienia o zaostrzonym rygorze we Wronkach⁵⁵.

Więzienie opuścił w marcu 1957 roku. Po krótkim urlopie został przydzielony do parafii Osowa Sień i Dębowa Łąka (pow. Wschowa). W 1961 roku został inkardynowany do Ordynariatu Gorzowskiego. Zmarł 24 listopada 1965 roku. Pochowano go w Osowej Sieni⁵⁶.

W 1953 roku został aresztowany i skazany na 8 lat więzienia (z art. 87 k.k. WP)⁵⁷ ks. Ignacy Zoń, proboszcz parafii w Czerwieńsku (pow. Zielona Góra)⁵⁸. Ks. Ignacy Zoń święcenia kapłańskie otrzymał w 1940 roku w warunkach konspiracyjnych w Błoniu nad Dunajcem z rąk bpa Edwarda Komara. Po święceniach posługiwał w Żegocinie, Tropi, Dobrkowie, Radłowie, Moszczenicy. W 1943 roku wstąpił do AK. Był kapelanem (ps. „Góral”) III Zgrupowania AK, które walczyło w rejonie Gołęczyny. Po wojnie był inspiratorem powstania WiN w powiecie Limanowa. W 1946 roku prawie wszyscy członkowie organizacji zostali aresztowani przez PUBP w Limanowej. Ks. Zoń, ukrywając się, uniknął aresztowania przez UB. Za wiedzą wikariusza kapitulnego Stanisława Bulandy wyjechał na Ziemię Zachodnie i osiadł w Czerwieńsku (pow. Zielona Góra)⁵⁹.

53 IPN BU 01283/862, MSW, *Sprawy karno-administracyjne i Sądowe. Antykomunistyczna działalność kleru. 1950–1955*, 44.

54 Kodeks Karny Wojska Polskiego (k.k. WP), który wszedł w życie na mocy dekretu PKWN z 23 września 1944 roku, obowiązywał ze zmianami do końca 1969 roku – art. 86: „usiłowanie usunięcia organów Państwa lub zmiany ustroju”. Jacek Żurek, *Przestępstwa natury politycznej okresu Polski Ludowej w prawie karnym*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, red. Jerzy Myszor (Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002), 337.

55 Jerzy Myszor, „Mazurkiewicz Adam (1917–1965), kapłan Adm. Apost. w Gorzowie”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, 179; Krzysztof Kowalczyk, *W walce o rząd dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956* (Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003), 201.

56 „Mazurkiewicz Adam Jan – o. Tacjan OFM (1917–1965)”, 40–41.

57 87 art. k.k. WP: „Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa, określonego w art. 85 [kto usiłuje pozbawić Państwo Polskie niepodległego bytu lud oderwać część jego obszaru] lud 86, podlega karze więzienia”. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego. Dz.U. 1944 nr 6 poz. 27.

58 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO, Poznań nr 2049, 14.

59 „Aresztowany pozostaje ks. Zoń Ignacy, na którego w czasie śledztwa uzyskano informacje, że po wyzwoleniu w latach 1946–1948 był on zwerbowany do wywiadu angielskiego Inteligens Serwis, który werbował także innych spośród kleru i osób świeckich”. IPN BU 01283/1008, MSW, Departament IV, *Sprawozdania. Zielona Góra. 1953–1954*, 138.

Obsługiwał duszpastersko poza Czerwieńskim także Leśniów Wielki. Dał się wówczas poznać jako nieprzejednany „wróg władzy ludowej”, trafiając pod obserwację aparatu bezpieczeństwa⁶⁰. Ze względu na stan zdrowia w grudniu 1952 roku został zwolniony z parafii i otrzymał roczny urlop. Podjął wówczas studia z zakresu prawa kanonicznego na Uniwersytecie Warszawskim oraz objął obowiązki kapelana samarytanek w Pruszkowie⁶¹.

PUBP w Limanowej zlokalizował miejsce jego pobytu⁶². Został aresztowany w czerwcu 1953 roku i osadzony najpierw w areszcie śledczym w Pruszkowie, a następnie przewieziony do aresztu w Zielonej Górze. Po niezwykle brutalnym śledztwie doszło do rozprawy. Otrzymał wyrok 8 lat więzienia. Na skutek złego traktowania i okrutnych szykan ze strony służby więziennej zachorował na płuca. Został zwolniony po 2,5 roku więzienia⁶³.

Po wyjściu na wolność musiał poddać się operacji, którą przeprowadzono w Zakopanem. Kilka miesięcy spędził w sanatorium oraz na rekonwalescencji u samarytanek w Pruszkowie. W 1959 roku zamieszkał przy kościele garnizonowym w Szczecinie i uczył religii, po kilku miesiącach został wikariuszem w parafii pw. św. Jakuba w Szczecinie. Zmarł 2 maja 1967 roku w Szczecinie. Pochowano go na cmentarzu w Limanowej⁶⁴.

2. Szpiegostwo

Szpiegostwo od zawsze towarzyszyło ludzkości i nie bez powodu uznaje się je za trzeci najstarszy zawód świata. Jednocześnie jest to chyba najbardziej tajemnicza ze wszystkich ludzkich profesji, a o wielu faktach z tej dziedziny wie tylko wąska grupa specjalistów do spraw wywiadu. Przez wiele stuleci szpiegostwo uważano też za najgorszą plagę,

60 W sprawozdaniu Wydziału V WUBP w Zielonej Górze z kwietnia 1952 roku można przeczytać: „Znany ze swego wrogiego oblicza ks. Ignacy Zoń z pow. Zielona Góra nawołuje w czasie kazań, aby młodzież paliła książki historyczne i polityczne, gdyż są one kłamliwe. Ponadto krzyczał na dzieci, że zbyt cicho śpiewają pieśni religijne – «jak śpiewacie Międzynarodówkę to macie głos, a w kościele to nie chce się wam śpiewać». Ten sam ksiądz spowodował napisanie ulotki przez jednego z uczniów. W tej sprawie przesłuchaliśmy świadków, celem wyciągnięcia wniosków w stosunku do tego księdza”. AIPN Po 060/45-4 z 49, *Sprawozdania Wydziału V b. WUBP w Zielonej Górze lata 1950–1954*, 121.

61 „Zoń Ignacy (1915–1967), administrator, proboszcz, kapelan AK, kapelan sióstr zakonnych, więzień polityczny”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4, 130–131.

62 Decyzja o aresztowaniu zapadła już w 1952 roku. W sprawozdaniu Wydziału V WUBP w Zielonej Górze za lipiec 1952 czytamy: „Sekcja V uzyskała zgodę Departamentu V na aresztowanie ks. Zonia Ignacego, proboszcza parafii w Czerwieńsku, pow. Zielona Góra, który systematycznie uprawia wrogą agitację z ambony. W ostatnich dniach pobił on dotkliwie pracownika PGR, co jest również szczegółowo udowodnione i będzie dołączone do sprawy. Celem zapobieżenia przed możliwością ewentualnej prowokacji po dokonaniu aresztowania, nakreślono plan zabezpieczenia i poczyniliśmy werbunki doraźne. Zgodnie również z poleceniem Departamentu V rozprawa będzie przygotowana na miesiąc sierpień br. Z partią zostało uzgodnione, że dobrany zostanie odpowiedni zespół sędziów jak i osoby, które przysłuchiwać się będą rozprawie”. AIPN Po 060/45-4 z 49, *Sprawozdania Wydziału V b. WUBP w Zielonej Górze lata 1950–1954*, 155.

63 Kazimierz Talarek, „Zoń Ignacy (1915–1967), kapłan diecezji tarnowskiej”, w: *Leksykon duchowieństwa reprezentowanego w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, 329.

64 Talarek, „Zoń Ignacy (1915–1967), kapłan diecezji tarnowskiej”, 132.

a wrogich agentów tępono jako ludzi pozbawionych jakichkolwiek walorów moralnych, ponieważ ich mottem jest zasada Machiavellego, że „cel uswięca środki”⁶⁵. Według elektronicznej Encyklopedii PWN „szpiegostwo polega na działaniach związanych z przekazywaniem organom innego państwa określonych informacji, które stanowią tajemnicę państwa, przeciwko któremu się występuje. Informacje te mają istotną wartość zarówno dla państwa szpiegowanego, jak i szpiegującego”⁶⁶.

Jeszcze w trakcie II wojny światowej formujące się władze komunistyczne w Polsce uchwałyły 31 sierpnia 1944 roku dekret *o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz zdrajców Narodu Polskiego*. Już samo sformułowanie wskazywało na czyn zabroniony z kategorią zdrady. Dekret przewidywał za to przestępstwo karę w przedziale od 3 lat więzienia do kary śmierci⁶⁷. Następnym aktem normatywnym, w którego treści ustawodawca nawiązywał do zdrady był Kodeks Karny Wojska Polskiego z 23 września 1944 roku. Do czynów związanych ze szpiegostwem odniesiono się w art. 88–91⁶⁸. Czyn ten podlegał karze więzienia od lat 10 do 15 albo karze śmierci⁶⁹. Kolejne normy prawne precyzujące kategorię przestępstwa w postaci szpiegostwa to dekret z 22 stycznia 1946 roku o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego oraz dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa. W latach powojennych sądy w sprawach karnych za czyny szpiegostwa oraz czyny związane ze szpiegostwem wymierzały szczególnie dotkliwe kary na podstawie tzw. dekretów rozliczeniowych oraz małego kodeksu karnego⁷⁰.

Z tej kwalifikacji czynu toczyły się sprawy sądowe przeciwko duchownym w ordynariacie gorzowskim:

- ks. Kazimierzowi Świetlińskiemu TChr (1886–1976)⁷¹, proboszczowi parafii pw. Królowej Korony Polskiej w Szczecinie – „w 1946 roku utrzymywał osobisty kontakt

65 Sławomir Koper, Arek Biedrzycki, *Polscy szpiedzy* (Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 2020), 10.

66 „Szpiegostwo”, dostęp 17.04.2023, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3983374/szpiegostwo.html>.

67 Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego. Dz.U. 1944 nr 4 poz. 16; Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego. Dz.U. 1946 nr 69 poz. 377.

68 Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego. Dz.U. 1944 nr 6 poz. 27.

69 Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego. Dz.U. 1944 nr 6 poz. 27, art. 90.

70 Tomasz Kuczur, „Historyczne i prawne uwarunkowania przestępstwa szpiegostwa w Polsce w XX wieku”, *Dzieje Najnowsze* 1 (2020): 312–316.

71 Kazimierz Świetliński – ur. 4.09.1886 roku w Warszawie. Wyświęcony w 1911 roku w Warszawie. Był wikariuszem kolejno w Jurgarzewie, Żyrardowie, Bielanach, Łodzi. Po I wojnie światowej został kapłanem 2. Pułku Szwoleżerów w Bielsku-Białej. Brał udział w z zaślubinach Polski z Bałtykiem. W 1920 roku powrócił do duszpasterstwa. W 1930 roku wyjechał do Francji. W 1936 roku obronił doktorat z zakresu nauk społecznych w Paryżu. We wrześniu 1936 roku powrócił do Polski i rozpoczął nowicjat u chrystusowców w Potylicach. W 1938 roku został rektorem Seminarium Zagranicznego w Poznaniu. Po wojnie przyjechał na Ziemię Zachodnie i posługiwał

- z konsulem francuskim, co wykorzystywał dla możliwości wyjazdu do Włoch i Niemiec, skąd przywiózł różne towary, m.in. ulotki andersowskie, oraz zajmował się przetrzymywaniem ludzi do Niemiec i Francji⁷²;
- o. Antoniemu Bujakowi, redemptoryście ze Szczecina – „w 1950 roku utrzymywał kontakt z zakonikiem podejrzanym o przynależność do nielegalnej organizacji powiązanej z wywiadem⁷³;
 - ks. Ludwikowi Pawłowi Chodzidle CM, wykładowcy WSD w Gościkowie⁷⁴ – „w 1953 roku przekazał dziennikarzowi amerykańskiej agencji AP memoriał Episkopatu do Rządu PRL oraz szczegółowe informacje o izolacji Wyszyńskiego i aresztowaniu biskupa Baziaka. W/w memoriał został wydany przez Wydawnictwo Instytutu Polskiej Akcji Katolickiej w Wielkiej Brytanii⁷⁵.

3. Nielegalne posiadanie broni

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1932 roku *Prawo o broni, amunicji i materiałach wybuchowych* zachowało moc obowiązującą aż do 10 lutego 1961 roku. Wówczas weszła w życie ustawa z 31 stycznia 1961 roku o „broni, amunicji i materiałach wybuchowych”. Aczkolwiek już miesiąc po zakończeniu II wojny światowej Minister Bezpieczeństwa Wewnętrznego Stanisław Radkiewicz wydał zarządzenie z 14 czerwca 1945 roku, na którego podstawie utraciły ważność wszystkie zezwolenia na posiadanie broni. Do 15 lipca 1945 roku wszyscy posiadacze broni powinni uzyskać nowe zezwolenie wydawane przez MBP oraz Wojewódzkie i Okręgowe UBP. Ci, którzy nie otrzymali nowego zezwolenia, zobowiązani byli w w/w terminie do zdania broni i amunicji oraz starego zezwolenia, a za posiadanie broni bez zezwolenia groziła

kolejno w parafiach: pw. Królowej Korony Polskiej w Szczecinie, Starym Dębnie i Podjuchach, Przybiernowie, Maszewie, Stargardzie Szczecińskim. W 1958 roku został superiorem domu zakonnego w Puszczykowie. W 1962 roku wyjechał najpierw do Kanady, a następnie USA. Tam też zmarł w 1976 roku. „Świetliński Kazimierz TChr. (1886–1976), chrystusowiec, administrator, dr nauk społecznych, duszpasterz polonijny, dziekan, proboszcz, rektor, superior”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 332–333.

- 72 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Szczecin, nr 1551/A, 2.
- 73 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 11365/WS, 7.
- 74 Ks. Ludwik Chodzidło CM nie poniósł konsekwencji tego przestępstwa. Nawiązano do niego dopiero w roku 1960, stawiając mu zarzut nielegalnego obrotu dewizami. Kapłan stał się ofiarą operacji SB przeciwko WSD w Gorzowie Wielkopolskim. Ks. Chodzidło został skazany na 2 lata więzienia w zawieszaniu. Dariusz Śmierchalski-Wachocz, *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach. Na przykładzie Środokowego Nadodrza w latach 1945–1989* (Ząbki: Apostolicum, 2007), 223.
- 75 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Informator KWMO Służba Bezpieczeństwa Zielona Góra, 11.

kara więzienia lub nawet kara śmierci (art. 4 ust. 1 lit. A dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 30 października 1944 roku „o ochronie Państwa”)⁷⁶. Przez kolejne lata zezwolenie ulegało modyfikacji, ale z zachowaniem zasadniczej treści pierwszego zarządzenia.

Według analizowanego dokumentu ze zbioru Instytutu Pamięci Narodowej zarzut nielegalnego posiadania broni usłyszeli duchowni posługujący na terenie ordynariatu gorzowskiego:

- Kotwicki Józef⁷⁷, proboszcz parafii Toporów (pow. Świebodzin, woj. zielonogórskie) – „w 1947 roku [w Tarczku] bez zezwolenia władz posiadał pistolet, karabin oraz amunicję”⁷⁸. Zarzut miał prawdopodobnie podłoże prowokacji UB⁷⁹;
- o. Rdzanek Jan-Celzy⁸⁰, franciszkanin urodzony w Osowie (pow. Koszalin, woj. koszalińskie) – „w 1949 roku posiadał bez zezwolenia władz broń palną i większą ilość amunicji”⁸¹. Nie poniósł żadnych konsekwencji jako zasłużony kapelan LWP.

4. Wroga propaganda

Jednym z zadań systemu komunistycznego w Polsce było wytworzenie trudnej do zdefiniowania grupy „wrogów ludu”. Pod to mgliste pojęcie mógł podpaść każdy, kto sprzeciwiał się władzy albo miał niewłaściwe pochodzenie lub poglądy. Autorytarna władza ludowa, czerpiąc wzory z systemu sowieckiego, w celu afirmacji własnych dążeń

76 Adam Koper, „Posiadanie broni w PRL (1945–1989)”, dostęp 19.04.2023, <https://milmag.pl/posiadanie-broni-w-prl-1945-1989>.

77 Ks. Kotwicki był proboszczem w parafii pw. św. Wojciecha BiM. w Cisowie (1940–1944), w Tarczku (1945–54), Toporowie (1.08.1955–25.09.1956), Bojadłach (od 1962 r.). Zmarł w 1973 roku, został pochowany w Tarczku. Tam też SB zainteresowała się niemoralnym zachowaniem proboszcza. Zarzuty przeciwko niemu wysunęła Anna Brzezińska, tamtejsza gospodyni na plebani. W wyniku przeprowadzonego dochodzenia skazano ks. Kotwickiego na 18 miesięcy więzienia (na skutek amnestii karę zmniejszono o połowę). Grzegorz Słodkowski, „Działania Aparatu Bezpieczeństwa w Starachowicach wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 (Zagadnienia organizacyjne i personalne Kościoła)”, *Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia* 24 (2017): 35–78.

78 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Zielona Góra, nr Gd-9916, 3, 17.

79 Od 1944 do 1953 roku był proboszczem w Tarczku. W 1955 roku trafił do ordynariatu gorzowskiego. „Kotwicki (Kutwa) Józef (1907–1973), administrator, proboszcz”, w: Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 2: (H–L) (Zielona Góra: Wydawnictwo PDN, 2017), 150.

80 O. kpt. Rdzanek Celzy Jan (1914–1996) – kapelan ludowego Wojska Polskiego, uczestnik II wojny światowej, m.in. bitwy budziszyńskiej. Służył w 9. Dywizji Piechoty, brał udział w walkach na Łużycach i Saksonii, w zajmowaniu Czechosłowacji, później brał jeszcze udział w walkach z Ukraińską Armią Powstańczą na Podkarpaciu w 1947 roku. Po zdemobilizowaniu pełnił jeszcze przez pewien czas funkcję kapelana pomocniczego w DOW III Poznań. Pracował Lidze Przyjaciół Żołnierza. „Bitwa pod Budziszynem 1945 r.”, dostęp 19.04.2023, <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2015/04/21/bitwa-pod-budziszynem-21-30-04-1945>.

81 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 1649/61, 10983/WS, 6.

i podtrzymywania systemu wymagała wykreowania wrogów. Wróg pozwalał skupiać energię społeczną wokół partykularnych celów, jakie zamierzała osiągnąć partia. Za pomocą przedstawienia rzeczywistego lub sztucznie wykreowanego wroga można było doprowadzić do podziałów społecznych, tłumaczyć trudną sytuację ekonomiczną i napięcia polityczne. Istnienie wroga miało usprawiedliwiać brutalność instytucji porządkowych i uzasadniać funkcjonowanie policji politycznych. Zwycięstwo nad wrogiem pozwalało na szerzenie propagandy sukcesu. Jednym ze sposobów walki z „wrogami ludu” było wykorzystanie wymiaru sprawiedliwości. Szczególne miejsce wśród „wrogów ludu” zajmowało duchowieństwo Kościoła katolickiego⁸². Według analizowanego zestawienia do kategorii „wrogiej propagandy” zaliczano: przeciwko partiom i organizacjom politycznym, przeciwko zasadom ustrojowym PRL, przeciwko polityce państwa wobec Kościoła oraz inne. W sumie w latach 1945–1963 odnotowano aż 70 takich „przestępstw” duchowieństwa katolickiego na terenie administratury gorzowskiej⁸³. Oto kilka przykładów z listy ujętej w „zestawieniu”.

W 1945 roku zarzucono ks. Janowi Karolowi Wujdzie⁸⁴, proboszczowi parafii Miastko [1962] (pow. Bytów, woj. koszalińskie), że „będąc na stanowisku komendanta harcerek hufca [Gorzów Wielkopolski], wpał młodzieży wrogię przekonania i wrogi stosunek do organizacji ZWM”⁸⁵.

W 1947 roku postawiono zarzut ks. Józefowi [Janowi] Nowakowi, proboszczowi parafii Gardna Wielka [1946] (pow. Słupsk, woj. koszalińskie)⁸⁶, że „w czasie kazań twierdził, iż we wszystkich partiach politycznych działających w Polsce są ukryci komuniści i nawoływał ludność, aby nie wstępowała do żadnej partii”. Treść drugiego

82 Jakub Jagodziński, „Wróg ludu”, czyli jak antagonizowano społeczeństwo w PRL”, dostęp 20.04.2023, <https://histmag.org/Wrog-ludu-czyli-jak-antagonizowano-społeczenstwo-w-PRL-21688>.

83 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Załącznik nr 1: Dane statystyczne według charakteru przestępstw dotyczące wrogiej działalności kleru Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1945–1963. Diecezja gorzowska, 34.

84 Ks. Jan Wujda – ur. 1915 roku w Bobolińcach, pow. Buczacz. Po maturze w 1935 roku wstąpił do WSD i studiował na Wydziale Teologicznym UJK we Lwowie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1939 roku we Lwowie z rąk bpa E. Baziaka, po czym został wikariuszem w parafii Kozawa. Po wojnie przyjechał na Ziemię Odzyskaną. Posługiwał kolejno w Choszczynie, Gorzowie Wlkp., Strzelcach Krajeńskich, Górkach Noteckich, Słupsku, Miastku, Szczecinku. Był także rektorem i dyrektorem MSD w Gorzowie Wlkp., członkiem Rady Administracyjnej, kurialistą, wicedziekanem i dziekanem. Zmarł w 1973 roku w Szczecinku, tam został pochowany. „Wujda Jan (1915–1973), administrator, dziekan, kanonik, proboszcz, rektor i dyrektor MSD, wychowawca”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4, 96–97.

85 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, KWMO Śl. Bezp. Koszalin, Informator z dnia 13.04.1964 r., 2.

86 Ks. Jan Nowak – ur. 1888 roku w Wojnowie, święcenia kapłańskie otrzymał w 1921 roku w Ołyce z rąk bpa I. Dub-Dubowskiego. Od 1946 roku był wikariuszem w Słupsku, z rezydencją oraz prawami i obowiązkami proboszcza w Gardnie Wielkiej, pow. Słupsk. Obsługiwał także Smołdzino i Wrześnię, pow. Słupsk. Zmarł w 1972 roku w Gardnie Wielkiej, tam został pochowany. „Nowak Jan (1888–1972), administrator, kanonik, proboszcz”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 105–106.

doniesienia [1948] brzmiała: „systematycznie w czasie kazań wrogo komentował wydarzenia z życia politycznego. Nawoływał, aby ludność nie wstępowała do partii politycznych, zarzucał komunistom świadome okłamywanie społeczeństwa”⁸⁷.

W 1951 roku został skazany ks. Eugeniusz Sroczyński⁸⁸, katecheta w parafii Czaplinek (pow. Szczecinek, woj. koszalińskie), wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie na 2 lata więzienia za wrogą propagandę⁸⁹. Ks. Sroczyński po powrocie z Włoch do kraju wiosną 1950 roku podjął obowiązki wikariusza parafii i prefekta w Państwowej Szkole Zawodowej w Czaplunku. Powodem jego aresztowania 23 czerwca 1950 roku była żartobliwa wypowiedź w szkole 22 maja 1950 roku na temat akcji popierania odezwy do narodu, wydanej 17 kwietnia 1950 roku przez Polski Komitet Obrońców Pokoju, dotyczącej zakazu broni jądrowej („Apel Sztokholmski”)⁹⁰. Akt oskarżenia z 2 stycznia 1951 roku do Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie wniósł prokurator wojewódzki Z. Filipiak, powołując się na art. 22 m.k.k.⁹¹. Kuria gorzowska wynajęła adwokata. Interwencja ks. E. Nowickiego, administratora gorzowskiego, nic nie przyniosła. Ks. E. Sroczyński został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z 3 lutego 1951 roku na 2 lata więzienia za wrogą propagandę. Całą karę odsiadywał w kolejnych zakładach karnych: Gdańsku, Koszalinie, Potylicach i Koronowie. W świadectwie zwolnienia z więzienia zaznaczono, że sprawował się niedostatecznie i był zatrudniony przy pracach gospodarczych jako robotnik⁹².

87 Podane jest błędne imię oraz data urodzenia: nie Józef, ale Jan. AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 625/57, 3, 4.

88 Ks. Eugeniusz Sroczyński – ur. 1911 roku w Piaskach Lututowskich koło Wielunia. W latach 1928–1932 uczęszczał do salezjańskiego MSD w Łądzie. W 1932 roku wstąpił do salezjanów i rozpoczął nowicjat w Czerwińsku. Od 1940 roku kontynuował studia teologiczne w Bollengo koło Ivrea we Włoszech. Święcenia kapłańskie przyjął w 1943 roku w Bollengo z rąk bpa Paola Rostagnaniego, kontynuował studia z zakresu prawa kanonicznego w Turynie i Bollengo. W 1946 roku powrócił do Polski i objął obowiązki administratora domu zakonnego i nauczyciela w MSD w Jaciążku. W 1950 roku przeniesiony na wikariat do Czaplinka, gdzie pełnił funkcję prefekta nauki religii w miejscowej szkole. Skazany na 2 lata więzienia, po odbyciu kary powrócił do duszpasterstwa. Posługiwał w Głogowie, Rumi, Gdańsku–Oruni, Różańsku, Głodzinie, Sulejowie, Czerwińsku. Zmarł w 1987 roku w Czerwińsku, tam został pochowany. „Sroczyński Eugeniusz SDB (1911–1987), salezjanin, administrator, kapelan sióstr zakonnych, więzień polityczny”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 268–269.

89 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr Z-1168, 8.

90 AIPN BU 01283/862, MSW, *Sprawy karno-administracyjne i Sądowe. Antykomunistyczna działalność kleru. 1950–1955*, 78.

91 „Kto rozprzestrzenia fałszywe wiadomości mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego bądź obniża powagę jego naczelnych organów, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”. Art. 22 m.k.k. – Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa. Dz.U. 1946 nr 30 poz. 192.

92 Jan Pietrzykowski, „Sroczyński Eugeniusz (1911–1987), salezjanin”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, 266–267.

W 1951 roku wyrokiem sądu został skazany ks. Czesław Czartoryski⁹³, administrator parafii pw. Serca Jezusowego w Szczecinie, na 3 lata więzienia za uprawianie z ambony propagandy antypolskiej i antyradzieckiej⁹⁴.

Władze komunistyczne kwalifikowały ks. Czartoryskiego do kategorii „wrogich duchownych”. W 1946 roku WUBP w Szczecinie, podejrzewając go o związki z WiN i NSZ, ulokował w jego otoczeniu agenta, który miał go rozpracować. W 1950 roku został zwolniony z posady prefekta w Marianowie z powodu odmowy podpisania „Apelu Sztokholmskiego”. W *Głosie Szczecińskim* ukazał się artykuł z 24 czerwca 1950 roku szkalujący duchownego, zarzucający mu prowadzenie wrogiej działalności. 4 marca 1951 roku został aresztowany za oświadczenie wypowiedziane w czasie kazania: „że kościoły w Polsce zostaną wkrótce pozamykane”. Proces ks. Czartoryskiego odbył się w lipcu 1951 roku⁹⁵. Został skazany przez Wojewódzki Sąd w Szczecinie na rok więzienia z zaliczeniem aresztu. Opuścił więzienie na początku marca 1952 roku⁹⁶.

Aby zostać ukaranym za szerzenie wrogiej propagandy, nie trzeba było nawet wypowiadać się z ambony, czego przykładem był o. Władysław Morciszek⁹⁷, duchowny z Zakonu Bonifratrów, prowincji krakowskiej, zamieszkały w Myśliborzu. Wyrokiem Sądu Powiatowego w Myśliborzu z 21 czerwca 1954 roku został on skazany na rok i 6 miesięcy aresztu „za rozpowszechnianie w pociągu na trasie Świątki–Myślibórz w dniu 13 sierpnia 1953 roku oraz 21 listopada 1953 roku fałszywych wiadomości o warunkach pracy i płacy w Polsce oraz prowadził agitację przeciwko spółdzielniom produkcyjnym”⁹⁸.

93 Ks. Czesław Czartoryski TChr – ur. 1914 roku w Wygnance Dolnej, pow. Czorków. W 1933 roku wstąpił do Towarzystwa Chrystusowego. W 1939 roku przedostał się z Polski do Francji. Zgłosił się jako ochotnik do polskiego wojska. Po klęsce przedostał się do Szwajcarii, gdzie ukończył teologię i przyjął w 1941 roku we Fryburgu Szwajcarskim święcenia kapłańskie z rąk bpa Feldera. Do końca wojny pełnił funkcję kapelana obozu w Winterthur, Viel, Sarnen w Szwajcarii, a następnie obozów w Baden i Neuchatel w Niemczech. Po wojnie posługiwał w Szczecinie, Suchaniu, Morasku, Stargardzie, Marianowie, Pęzinie, Starej Dąbrowie. W 1951 roku został aresztowany i skazany na więzienie. Po jego opuszczeniu posługiwał w Starym Przylepie, pow. Pyrzyce, we Władysławowie. W 1958 roku wyjechał do Brazylii i organizował tam duszpasterstwo polonijne. W 1970 roku opuścił Towarzystwo Chrystusowe. W 1971 roku otrzymał od Stolicy Apostolskiej zwolnienie z kapłaństwa. „Czartoryski Czesław TChr (1914), chrystusowiec, administrator, duszpasterz polonijny, kapelan, proboszcz, więzień polityczny”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1, 108–109.

94 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Poznań nr 3106, 8.

95 AIPN BU 01283/862, MSW, *Sprawy Karno-Administracyjne i Sądowe. Antykomunistyczna działalność kleru. 1950–1955*, 98.

96 Krzysztof Kowalczyk, „Czartoryski Czesław (1914–?), chrystusowiec”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, 43–44.

97 Władysław Morciszek – ur. 1886 roku w Zaborzu k. Zabrze. W 1923 wstąpił do Zakonu Szpitalnego św. Jana Bożego. W latach 1927–1966 przebywał w klasztorach: Cieszyn, Zielona k. Krakowa, Marysin (pow. Gostyń). Zmarł w 1966 w Marysinie. K. Kowalczyk, *Morciszek Władysław (1886–1966), bonifratr; imię zakonne Melchior*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. II, 192–193.

98 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Szczecin, nr 9637/śl, 12.

5. Wystąpienia przeciwko ustawodawstwu PRL

12 września 1945 roku Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej podjął uchwałę wypowiadającą jednostronnie konkordat. Kościół stracił osobowość prawną. Jednocześnie władze zarzucały Watykanowi, że nie chce on uznać zachodniej i północnej granicy Polski. Od grudnia 1945 roku na podstawie zarządzenia ministra oświaty zniesiony został przymus nauki religii w szkole, stopniowo eliminując lekcje religii ze szkół. Od 1 stycznia 1946 roku zaczęło obowiązywać jednolite dla całego kraju świeckie prawo małżeńskie dopuszczające rozwody. Po roku 1948 kurs polityki rządu wobec Kościoła naznaczony był kolejnymi represjami⁹⁹. W 1956 roku zalegalizowano w Polsce aborcję. Tabela *Dane statystyczne według charakteru przestępstw dotyczących wrogiej działalności kleru Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce w latach 1945–1963. Diecezja gorzowska* do kategorii „wystąpień przeciwko ustawodawstwu PRL” zalicza: ustawę [dekret] o wolności sumienia i wyznania, ustawę o zgromadzeniach, ustawę o dopuszczalności przerywania ciąży, przepisy prawne regulujące zagadnienie świeckości szkoły, przepisy i zarządzenia finansowe, przepisy prawne o budownictwie (sakralnym i innym), kolportaż bez debitu, inne. W latach 1945–1963 odnotowano w sumie 136 takich „przestępstw” popełnionych przez duchowieństwo Kościoła gorzowskiego¹⁰⁰. Oto kilka z przykładów wyszczególnionych w „zestawieniu”.

W 1948 roku ks. Józef Król¹⁰¹, proboszcz parafii Lipiny (pow. Pyrzyce, woj. szczecińskie), sprzedawał na terenie kościoła nieocenzurowane książeczki *Niedzielny Mszalik* otrzymane z kurii gorzowskiej, a wydane przez Ligę Katolicką i Komitet Biskupów w USA¹⁰².

W tym samym roku ks. Józef Wróbel¹⁰³, proboszcz parafii w Pile (woj. poznańskie), „żądał od małżeństwa nie posiadających ślubu kościelnego, aby natychmiast takowy

99 Paweł Stanisław, „Ideologiczne podstawy polityki wyznaniowej PRL”, *Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej* 7 (2000): 259–270, dostęp 25.10.2023, http://www.resoviasacra.wsd.rzeszow.pl/images/RS_7-2000/15Stanisz.pdf.

100 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Załącznik nr 1: Dane statystyczne według charakteru przestępstw dotyczące wrogiej działalności kleru Kościoła rzymskokatolickiego Polsce w latach 1945–1963. Diecezja gorzowska, 34.

101 Ks. Józef Król – ur. 1910 roku w Cieplicach, pow. Jarosław. W latach 1933–1938 studiował na Wydziale Teologicznym UJK we Lwowie, wyświęcony w 1938 roku przez abpa E. Baziaka. Posługiwał kolejno na Pomorzanych, w Myśliborzu, Lipinach, Mięlecinie, Trzebieży, Janienicy, Nowym Warpnie, Konarzewie, Smólnie Wielkim, Zamęcinie, Zamysłowie. Po przejściu na emeryturę mieszkał najpierw w Szlichtyngowej, następnie Konradowie, po czym zamieszkał w prywatnym mieszkaniu w bloku we Wschowie. Zmarł w roku 1985, został pochowany we Wschowie. „Król Józef (1910–1985), administrator, proboszcz”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 2, 178–179.

102 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Szczecin, nr 3535/a, 4.

103 Ks. Józef Wróbel – ur. 1909 roku w Brzezinkach Nowych, pow. Zwoleń. W 1934 roku rozpoczął studia w salezjańskim WSD w Krakowie. Wyświęcony w roku 1938 w Krakowie przez bpa S. Rosponda. Posługiwał w Wilnie, Ławaryszkach, Dukszcie Pijarskiej, Łodzi, Toruniu, Młogoszczu, Pile, Sypnieciu, Nadarżycach. Zmarł w 1993 roku

zawarli. Przeprowadził rozmowy z członkami PPR i namawiał ich, aby wystąpili z partii¹⁰⁴.

3 października 1949 roku ks. Roman Chrzanowski¹⁰⁵, duchowny z parafii Widuchowa (pow. Gryfino, woj. szczecińskie), „zabronił dzieciom szkolnym wzięcia udziału w wiecu zorganizowanym przez czynniki polityczne na rzecz pokoju, polecając im, aby udały się do kościoła na nabożeństwo”¹⁰⁶.

W 1949 roku ks. Wojciech Malinowski¹⁰⁷, proboszcz parafii w Nakielnie (1953 r., pow. Wałcz, woj. koszalińskie), został orzeczeniem Kolegium Karno-Administracyjnym przy Prezydium PRN w Polanowie ukarany grzywną w wysokości 25 tys. zł za urządzenie bez zezwolenia akademii ku czci św. Stanisława Kostki¹⁰⁸.

W 1953 roku postawiono zarzut ks. Antoniemu Kurzykowi¹⁰⁹, proboszczowi parafii w Bobolicach (woj. koszalińskie), że „odwiedzał wszystkich mieszkańców parafii i bez względu na ich przekonania nakłaniał do spowiedzi. Wśród dzieci rozprowadzał kartki nawołujące do uczęszczania na naukę religii z napisem na odwrocie: «Kto walczy z Kościołem, nie jest wart życia na ziemi»”. W 1960 roku orzeczeniem Kolegium Karno-Administracyjnego przy Prezydium PRN w Koszalinie został on ukarany grzywną

w Miechowie Kolonii. „Wróbel Józef (1909–1993), salezjanin, administrator, kapelan sióstr zakonnych”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4, 93–94.

104 AIPN BU 0397/468 t. 4, *Zestawienie faktów...*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 1977/63, 4.

105 Ks. Roman Chrzanowski – ur. w 1910 roku w Imielnicy, pow. Jędrzejów, woj. kieleckie. W 1931 roku wstąpił do Zgromadzenia Księża Salezjanów, wyświęcony w 1942 roku przez bpa S. Rosponda. Posługiwał m.in. w Warszawie, w Zielonym k. Warszawy, Supraślu. W 1948 roku został administratorem w Widuchowej i Krzywiniu. Opuścił Widuchową, ponieważ wg niego plebania była nawiedzona. Został przeniesiony do Kierzkowa, władza usunęła go z tej parafii w 1954 roku. Później posługiwał w różnych miejscach poza granicami administratury gorzowskiej. Zmarł w roku 1984 w Wejherowie, został pochowany w Różańsku. „Chrzanowski Roman SDB (1910–1984), salezjanin, administrator, kapelan sióstr zakonnych, proboszcz”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1, 94–95.

106 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 709, 5.

107 Ks. Wojciech Malinowski – ur. w 1912 roku jako Jerzy Goździewski. Wyświęcony w 1940 roku w archidiecezji warszawskiej. Posługiwał m.in. Złakowie Kościelnym, Słomczynnie, Kamieńczyku nad Bugiem. Na Ziemię Zachodnie przybył pod zmienioną tożsamością „Wojciech Malinowski”, aby ukryć się przed UB, które ścigało go za to, że wystawił fałszywe dokumenty na nazwisko zmarłej osoby. W 1947 roku został administratorem parafii w Polanowie, mając pod opieką także miejscowości Krąg i Garbno, w 1949 roku powierzono mu najpierw parafię w Dębnicy Kaszubskiej, a następnie w Zagórzycach oraz Główczykach. W 1953 roku został proboszczem w Nakielnie, pow. Wałcz. Zmarł w roku 1964, został pochowany w Nakielnie. „Malinowski Wojciech (Jerzy Goździewski) (1912–1964), administrator, proboszcz”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 24–25.

108 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 1463 i 5294/śl, 5.

109 Ks. Antoni Kurzyk – ur. 1909 roku w Woli Kuźniewskiej, pow. Radomsko. W roku 1928 wstąpił do michalitów, wyświęcony w 1943 roku w Krakowie przez bpa S. Rosponda. W 1945 roku odszedł z zakonu i wyjechał na Ziemię Zachodnie. Posługiwał w Zielonej Górze i w Szczecinku. W 1952 roku został administratorem parafii w Bobolicach, pow. Koszalin, w 1964 roku mianowano go na proboszcza w Przylepie Starym. Zmarł w 1972 roku. „Kurzyk Antoni CSMA (1909–1972), michalista, administrator, proboszcz, wychowawca”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 2, 201.

w wysokości 11 tys. zł za wykroczenie przeciwko ustawie z 15 marca 1933 roku o zbiorcach publicznych (Dz.U. nr 22)¹¹⁰.

Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z 12 stycznia 1955 roku został skazany br. Józef Ossowski¹¹¹, kanonik regularny, zakrystianin w parafii w Drezdenku (pow. Strzelce Krajeńskie, woj. zielonogórskie), z art. 23§1, dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku na karę 3 lat więzienia oraz przepadek broszur i miesięczników. W okresie „od 1946 roku do 1954 roku rozpowszechniał na terenie trzech województw nielegalnie czasopisma religijne i dewocjonalia, które otrzymywał od Jezuitów w Krakowie”¹¹².

W sprawozdaniu z września 1954 roku można przeczytać: „W miesiącu sprawozdawczym został aresztowany brat zakonny z zakonu kanoników regularnych Józef Ossowski z Drezdenka za kolportaż w pociągach nielegalnej literatury – broszur wydanych przed 1939 rokiem – *Rycerz Niepokalanej* i *Posłaniec SJ*. Przeprowadzono w jego mieszkaniu rewizję, w czasie której znaleziono znaczną ilość broszur. Przy tej okazji przesłuchano dziekana ks. Zagrodzkiego i wikariusza, którzy oświadczyli, iż dawali okresową zgodę na kolportaż, ale miały to być numery powojenne. Zapadła decyzja o przeniesieniu ks. Zagrodzkiego na inny teren. Ponadto planuje się wykorzystać operacyjnie Ryłko Stefana”¹¹³.

Wyrokiem Sądu Powiatowego w Gorzowie Wielkopolskim z 6 maja 1959 roku skazany został ks. Józef Ireneusz Nowak¹¹⁴, proboszcz parafii Dobiegniew (pow. Strzelce Krajeńskie, woj. zielonogórskie), na osiem miesięcy więzienia za zorganizowanie ludności do oporu przeciwko pochowaniu na cmentarzu zmarłego, który był wyznania prawosławnego¹¹⁵.

Dość wcześnie ks. Józef Ireneusz Nowak trafił pod nadzór UB. W sprawozdaniu za maj 1952 roku można przeczytać: „W związku ze zniesionym kościelnym świętem w dniu 22 maja na terenie woj. zielonogórskiego stwierdzono fakty, że niektórzy księża,

110 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 28346, 11, 22.

111 Br. Józef Ossowski – ur. 1901 roku w Zelgoszczy, brat zakonny kanoników regularnych, zakrystianin w Drezdenku, pow. Strzelce Kraj., woj. zielonogórskie, TW ps. „Noc”. AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 28346, 14.

112 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Szczecin, nr 9918/śl, 14.

113 IPN BU 01283/1008, MSW, Departament IV, *Sprawozdania. Zielona Góra. 1953–1954*, 501.

114 O. Józef – Ireneusz Nowak – ur. 1910 roku w Poleszanach, koło Mielca. W roku 1928 wstąpił do kapucynów, święcenia kapłańskie przyjął w 1936 roku w Krakowie. Posługiwał w Pile, Lubiance, Gorzowie Wlkp. W 1950 roku został administratorem w Dobiegniewie, obsługiwał także Krąpsko, Lubiankę, Brednio. Po 1958 roku posługiwał kolejno we Wrocławiu, Stegnie, Przywidzu, Lubieszewie, Wołczynie. Zmarł w 1982 roku w Wołczynie, tam został pochowany. „Nowak Józef – o. Ireneusz OFMCap (1910–1982), kapucyn, administrator, proboszcz”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 106–107.

115 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Zielona Góra, nr 13921/a, 20.

znani ze swego wrogiego oblicza, pominęli ustawę o zniesieniu tego święta i w dniu tym zorganizowali w kościołach uroczystości, przez co spowodowano, że wielu ludzi nie stawiało się do pracy i do szkół, np. ks. Nowak Ireneusz, proboszcz parafii Dobiegniew pow. Strzelce Kraj., posiadający dotarcie do 5. Spółdzielni Produkcyjnych, terenowo podlegających do jego parafii, znany już ze swej aktywnej działalności na odcinku młodzieżowym, w dniu tym odprawił uroczyste nabożeństwo, w wyniku czego w okolicznych PGR-ach stwierdzono wielu nieobecnych pracowników, w niektórych zaś szkołach do 50% nieobecnych dzieci. Ponieważ fakt ten nie jest pierwszym, postanowiono ks. Nowaka wziąć w aktywne rozpracowanie, celem rozpoznania jego pośrednich pomocników i zlikwidowanie jego wpływów na społeczeństwo”¹¹⁶.

W 1958 roku konflikt na cmentarzu doprowadził do jego skazania, po wyjściu z zakładu karnego opuścił parafię w Dobiegniewie i został wikariuszem w parafii pw. św. Augustyna we Wrocławiu¹¹⁷.

W 1961 roku wyrokiem Sądu Powiatowego w Stargardzie ks. Zygmunt Klonecki, wikariusz parafii Stargard Szczeciński (woj. szczeciński), został skazany na 6 tys. zł grzywny za „kolportaż nielegalnej broszury pt. *Rachunek Sumienia Pielęgniarek*. Apelował do lekarzy i pielęgniarek, aby nie stosowali zabiegów przerywania ciąży”¹¹⁸.

6. Inne przestępstwa

Jednym z najbardziej inwigilowanych przez służby specjalne PRL środowisk był Kościół katolicki. Sporadyczne przypadki molestowania nieletnich mogły ująć uwadze tych służb. Jeżeli jednak był to proceder długotrwały, znany innym duchownym, na przykład przełożonym, to najczęściej dowiadywała się o tym również Służba Bezpieczeństwa. Przypadki pedofilii wśród duchownych bezpieka perfidnie wykorzystywała dla powiększania sieci tajnych współpracowników¹¹⁹. W razie odmowy podjęcia współpracy osoba duchowna skazana za takie przestępstwo musiała się liczyć z gehenną w zakładzie karnym. W kodeksie więziennym osoby, które trafiały do zakładu karnego za takie przestępstwa, były represjonowane zarówno przez strażników, jak i współwięźniów.

W badanym dokumencie z zasobu IPN: „zestawienie” odnaleźć można dwa przypadki pedofilii wśród duchownych administratury gorzowskiej w latach 1945–1963.

Wyrokiem Sądu Powiatowego w Słupsku z 11 czerwca 1959 roku został skazany ks. Zygfryd Raiter¹²⁰, proboszcz parafii Stowięcino (1952 r., pow. Słupsk, woj. koszalińskie),

116 AIPN Po 060/45-4 z 49, *Sprawozdania Wydziału V b. WUBP w Zielonej Górze lata 1950–1954*, 134.

117 „Nowak Józef – o. Ireneusz OFMCap (1910-1982), kapucyn, administrator, proboszcz”, 107.

118 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, KWMO/SB Zielona Góra, Informator KWMO/SB z dnia 10.10.1962 r., 25.

119 Katarzyna Kojzar, „Pedofilia w Kościele za czasów PRL. Ujawniona skala przestępstw szokuje: ponad 1000 ofiar”, dostęp 26.10.2023, <https://oko.press/pedofilia-w-kosciele-prl>.

120 Ks. Józef Zygfryd Raiter – ur. 1913 roku w Jadownikach Bielskich, pow. Żnin. W 1932 roku wstąpił do salezjanów, święcenia kapłańskie przyjął w 1943 roku w Krakowie z rąk bpa S. Rosponda. Posługiwał w Zielonem,

na karę 4 lat więzienia za „dopuszczanie się czynów nierządnych wobec nieletnich dziewczynek”¹²¹.

Wyrokiem Sądu Powiatowego w Pile z 5 stycznia 1960 roku został skazany ks. Józef Grzywaczewski¹²², zakonnik katecheta ze Zgromadzenia Księża Salezjanów w Pile (woj. poznańskie), na 2 lata i 6 miesięcy więzienia za „usiłowanie dokonania gwałtu na dwóch 13-letnich dziewczynkach”¹²³. Aresztowany 23 września 1959 roku, do 3 listopada 1959 roku przebywał w areszcie śledczym Komendy Wojewódzkiej w Poznaniu, a następnie do 19 lutego 1960 roku w centralnym więzieniu w Poznaniu. Śledztwo prowadził poznański prokurator Ławniczak, a obrony podjął się mec. Stanisław Czajkowski. Został skazany 5 stycznia 1960 roku wyrokiem Sądu Powiatowego w Pile. 22 kwietnia 1960 roku na skutek rewizji skazanego Sąd Wojewódzki w Poznaniu na mocy art. 203 k.k.¹²⁴ zmienił wyrok na 2 lata więzienia z zaliczeniem kary od 23 września 1959 roku. 19 lutego 1960 roku został przewieziony do centralnego więzienia w Sieradzu. Siedział w jednoosobowej celi. Po odbyciu dwóch trzecich kary złożył wnioski w Sądzie Wojewódzkim w Łodzi o przedterminowe zwolnienie. Wniosek został rozpatrzony pozytywnie. Na wolność wyszedł w lutym 1961 roku¹²⁵.

Zakończenie

Biuro „C” (Archiwum) Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL opracowało „zestawienie „faktów i przejawów wrogiej działalności duchownych rzymskokatolickich na terenie „diecezji gorzowskiej”¹²⁶ (administratury gorzowskiej) z lat 1945–1963. Strony 34–37 tego dokumentu zawierają tabele danych statystycznych. Według zawartych tam danych

Wólce, Gołkowie, Ropiewie, Rojewie, Jaciązku, Sokołowie Podlaskim, Łądzie, Jaroszynie, Słupsku, Stowięcinie, Cecenowie, Luszakówku, Lutomierniku, Pęcherach, Ratowie, Lwowiecu, Lipicy. Zmarł w 2000 roku w Płocku. „Raiter Zygfryd Józef SDB (1913–2000)”, w: Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 190–191.

121 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Wydział „C” KWMO Koszalin, nr 5283/śl, 21.

122 Ks. Józef Grzywaczewski – ur. 1914 roku w Warszawie. W 1935 roku wstąpił do salezjanów, wyświęcony w 1944 roku. Posługiwał m.in. w Krakowie, Zielonym koło Piaseczna, Supraślu, Sokołowie Podlaskim, Aleksandrowie Kujawskim, Łodzi, w Pile, Luszakówku, Czerwińsku. Zmarł w 2000 roku w Sokołowie Podlaskim, tam też pochowany. Jan Pietrzykowski, „Grzywaczewski Józef (1914–2000), salezjanin”, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 1, 76.

123 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*, Informator KWMO/SB Poznań, 22.

124 K.K. art. 203: „Kto dopuszcza się czynu nierządowego względem osoby poniżej lat 15 albo osoby zupełnie lub częściowo pozbawionej zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swym postępowaniem, podlega karze więzienia do lat 10”. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny. Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.

125 Pietrzykowski, „Grzywaczewski Józef (1914–2000), salezjanin”, 76.

126 Nazwa „diecezja gorzowska” funkcjonowała w latach 1972–1992.

ogółem wrogo wystąpiło przeciwko władzy 162 księży, odnotowanych faktów wrogich wystąpień duchowieństwa było 215. Według kwalifikacji czynów: „za działalność związaną z podziemiem” sędzono 7 duchownych, „za nielegalne posiadanie broni” 2, „za wrogą propagandę” 70, a „za występowanie przeciwko ustawodawstwu PRL” 136 księży. Karalność sądowa według wysokości wyroku: poniżej 1 roku 24 duchownych, od 1 do 5 lat 10 księży, powyżej 5 lat 4 księży. Karalność duchownych według stanowisk w administracji kościelnej: proboszczów 98, wikariuszy 22, dziekanów 4, biskupów 2, zakonników 16. Karalność księży według ich wieku: 25–35 lat – 39 duchownych, 36–50 lat – 90 duchownych, 51–65 lat – 29 duchownych, powyżej 65 lat – 2 duchownych. Natomiast księży „recydywistów”, tj. których działalność powtarzała się w następnych latach, było 32 (m.in.: Jacek Biela, Władysław Chojnacki, Roman Chrzanowski, Sylwester Górzyński, Alojzy Graczyk, Zygmunt Klonecki, Józef Kotwicki, Antoni Kurzyk, Zbigniew Ligęza, Aleksander Łukasiewicz, Tadeusz-Edward Malawski, Kazimierz Michalak, Antoni Nowak, Józef Nowak, Mieczysław Palczyński, Józef Pawłowicz, Zygmunt Ratajczak, Jan Celzy Rdzanek, Marian Sawicki, Norbert Stasek, Władysław Sygnatowicz, Franciszek Włodarczyk)¹²⁷.

W totalitaryzmie, jakim był komunizm, również wymiar sprawiedliwości był zaprzęgnięty w walkę z przeciwnikami systemu, wśród których Kościół katolicki zajmował pierwsze miejsce. Artykuł powyższy stanowi jedynie zarys obszernej i złożonej problematyki. Każdy przypadek represjonowanego duchownego to osobna, najczęściej tragiczna historia, ponieważ utarta w komunizmie zasada: „znajdź człowieka, a paragraf znajdzie się na niego” miała praktyczne, wyrachowane zastosowanie.

Bibliografia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 01283/1008. MSW. Departament IV. *Sprawozdania. Zielona Góra. 1953–1954.*

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 01283/862. MSW. *Sprawy Karno-Administracyjne i Sądowe. Antykomunistyczna działalność kleru. 1950–1955.*

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.*

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział II Biura „C” MSW nr 502/d/46.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Zielona Góra. Nr 1292/s.

127 AIPN BU 0397/468 t. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963, 32–37.*

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Szczecin. Nr 1551/A.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* KWMO Sł. Bezp. Koszalin. Informator z dnia 13.04.1964 r.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 625/57.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 102268/WS.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Zielona Góra. Nr Gd-9916.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Szczecin. Nr 3535/a.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 1977/63.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Szczecin. Nr 981/śl.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 709.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 1463 i 5294/śl.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 1649/61. 10983/WS.

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 11365/WS.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Poznań. Nr 3106.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr Z-1168.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Informator Wydziału III Biura „C”.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Informator KWMO Służba Bezpieczeństwa Zielona Góra.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 28346.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Zielona Góra. Nr 1207/s.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Szczecin. Nr 9637/śl.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Poznań. Nr 2049.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Szczecin. Nr 9918/śl.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963.* Wydział „C” KWMO Zielona Góra. Nr 13921/a.

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. Wydział „C” KWMO Koszalin. Nr 5283/śl.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. Informator KWMO/SB Poznań.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. KWMO/SB Zielona Góra. Informator KWMO/SB z dnia 10.10.1962 r.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN BU 0397/468. T. 4: *Zestawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji gorzowskiej w okresie lat 1945–1963*. Załącznik nr 1. Dane statystyczne wg charakteru przestępstw dotyczące wrogiej działalności kleru Kościoła rzymsko-katolickiego rzymskokatolickiego Polsce w latach 1945–1963. Diecezja gorzowska.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN Po 060/45-4 z 49. *Sprawozdania Wydziału V b. WUBP w Zielonej Górze lata 1950–1954*.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN Sz 008/127 1 z 2. *Sprawozdania miesięczne dotyczące kleru Wydziału V za lata 1946 do 1949*.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. IPN Sz 008/127 2 z 2. *Sprawozdania miesięczne Wydziału V dotyczące kleru za lata 1950 do 1953*.
- Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim. Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wlkp. Wydział do Spraw Wyznań. *Parafia Świebodzin 1. Dotyczy księży: Piotra Janika, Benedykta Pacygi, Bogusława Trochy. 1955–1993*. sygn. 1170.
- Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim. Urząd Wojewódzki. Wydział do Spraw Wyznań. *Parafia Witnica*. sygn. 1176.
- Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim. Urząd Wojewódzki. Wydział do Spraw Wyznań. *Parafia św. Krzyża w Gorzowie Wlkp. 1950–1996*. sygn. 1326b.
- Archiwum Państwowe w Zielonej Górze. PWRN. Wydział do Spraw Wyznań. *Ks. Piotr Janik. 1951–1972 [1975]*. sygn. 3030.
- Berlik, Florian. *Historia Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców 1932–1939*, oprac. Bernard Kołodziej. Poznań: Wydawnictwo Hlondianum, 1987.
- Biegalski, Bogdan. *Organizacje podziemne na Środkowym Nadodrzu w latach 1945–1956*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1999.
- „Bitwa pod Budziszynem 1945 r.”. Dostęp 19.04.2023. <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2015/04/21/bitwa-pod-budziszynem-21-30-04-1945>.
- Budniak, Marek. *Wojskowy Sąd Rejonowy w Zielonej Górze w latach 1950–1954*. Zielona Góra: Archiwum Państwowe, 2021.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego. Dz.U. 1944 nr 6 poz. 27.

- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego. Dz.U. 1944 nr 4 poz. 16.
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa. Dz.U. 1946 nr 30 poz. 192.
- Dudek, Antoni, Ryszard Gryz. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2003.
- Dziurok, Adam, Marek Gałęziowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał. *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2011.
- Jagodziński, Jakub. „Wróg ludu”, czyli jak antagonizowano społeczeństwo w PRL”. Dostęp 20.04.2023. <https://histmag.org/Wrog-ludu-czyli-jak-antagonizowano-spoleczenstwo-w-PRL-21688>.
- Kojzar, Katarzyna. „Pedofilia w Kościele za czasów PRL. Ujawniona skala przestępstw szokuje: ponad 1000 ofiar”. Dostęp 26.10.2023. <https://oko.press/pedofilia-w-kosciele-prl>.
- Kołodziej, Bernard. *Dzieje Towarzystwa Chrystusowego dla Wychodźców 1939–1948*. Poznań: Wydawnictwo Hlondianum, 1983.
- Koper, Adam. „Posiadanie broni w PRL (1945–1989)”. Dostęp 19.04.2023. <https://milmag.pl/posiadanie-broni-w-prl-1945-1989>.
- Koper, Sławomir, Arek Biedrzycki. *Polscy szpiecy*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 2020.
- Kowalczyk, Krzysztof. „Czartoryski Czesław (1914–?). Chrystusowiec”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka, 43–44. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Kowalczyk, Krzysztof. „Ćwięka Franciszek (1911–1968). Chrystusowiec”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka, 4. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Kowalczyk, Krzysztof. „Morciszek Władysław (1886–1966), bonifater, imię zakonne Melchior”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka, 192–193. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Kowalczyk, Krzysztof. *W walce o rząd dusz. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003.
- Krechowicz, Marcin. *Ksiądz Piotr Janik – proboszcz parafii pod wezwaniem Świętego Michała Archanioła w Świebodzinie w latach 1945–1978*. Praca magisterska. Uniwersytet Szczeciński w Szczecinie, 2008.
- Kuczur, Tomasz. „Historyczne i prawne uwarunkowania przestępstwa szpiegostwa w Polsce w XX wieku”. *Dzieje Najnowsze* 1 (2020): 312–316.
- Kufel, Robert, Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 1: (A–G). Zielona Góra: Wydawnictwo PDN, 2016.
- Kufel Robert, Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 2: (H–Ł). Zielona Góra: Wydawnictwo PDN, 2017.

- Kufel, Robert, Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 3: (M–Ś). Zielona Góra: Wydawnictwo PDN, 2018.
- Kufel, Robert, Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 4: (T–Ż). Zielona Góra: Wydawnictwo PDN, 2019.
- Kunert, Andrzej Krzysztof. *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939–1945*. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1996.
- Kuźmiuk, Magdalena. „Nowe Warpno: jedna z najstarszych parafii w regionie”. *Głos Szczeciński* 23 sierpnia 2016 r. Dostęp 11.04.2023. <https://gs24.pl/nowe-warpno-jedna-z-najstarszych-parafii-w-regionie/ar/10541974>.
- Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*. T. 1, red. Jerzy Myszor. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002.
- Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Markowska, Marta. *Wyklęci. Podziemie zbrojne 1944–1963*. Warszawa: Oficyna Karta, 2013.
- Miczkula, Marcin. „Posługa kapłańska – dekanat szczecin-dąbie (1)”. *Niedziela szczecińsko-kamieńska* 1 (2011). Dostęp 11.04.2023. <https://www.niedziela.pl/artukul/58250/nd/Posluga-kaplanska---dekanat>.
- Milczanowski, Piotr. „Specyfika struktury organizacyjnej Archiwum MSW”. W: *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filip Musiał, 221–229. Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2006.
- Misztal, Henryk. *Polskie prawo wyznaniowe*. I: *Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 1996.
- Myszor, Jerzy. „Mazurkiewicz Adam (1917–1965), kapłan Adm. Apost. w Gorzowie”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka, 179–180. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Myszor, Jerzy. „Zdebel Alojzy (1907–1973), oblat”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 2, red. Jerzy Myszor, przy współudziale Jacka Żurka, 330–331. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2003.
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego. Dz.U. 1946 nr 69 poz. 377.
- Pietrzak, Jerzy. *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*. T. 1. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009.
- Pietrzykowski, Jan. „Grzywaczewski Józef (1914–2000), salezjanin”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*. T. 1, red. Jerzy Myszor, 76. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002.
- Pietrzykowski, Jan. „Sroczyński Eugeniusz (1911–1987), salezjanin”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*. T. 1, red. Jerzy Myszor, 266–267. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002.

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny. Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.
- Ślodkański, Grzegorz. „Działania Aparatu Bezpieczeństwa w Starachowicach wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 (Zagadnienia organizacyjne i personalne Kościoła)”. *Studia Sandomierskie. Teologia – Filozofia – Historia* 24 (2017): 35–78.
- Socha, Paweł. *Biografie i wspomnienia o kapłanach diecezji gorzowskiej zmarłych w latach 1972–1991*. T. 1. Zielona Góra–Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, 2017.
- Stanisz, Paweł. „Ideologiczne podstawy polityki wyznaniowej PRL”. *Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej* 7 (2000): 259–270. Dostęp 25.10.2023. http://www.resoviasacra.wsd.rzeszow.pl/images/RS_7-2000/15Stanisz.pdf.
- „Szpiegostwo”. Dostęp 17.04.2023. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3983374/szpiegostwo.html>.
- Szwagrzyk, Krzysztof. „Stosowanie kary śmierci wobec członków antykomunistycznego podziemia na Dolnym i Górnym Śląsku 1945–1955”. W: *Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. Ksawery Jasiak, 175–184. Opole: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Szwagrzyk, Krzysztof. „Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji II (prokuratura i sądownictwo wojskowe oraz powszechne, więziennictwo). Krytyka źródeł”. W: *Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filipa Musiała, 331–356. Kraków: Instytut Pamięci Narodowej, 2006.
- Śmierczalski-Wachocz Dariusz. „Zielonogórski aparat bezpieczeństwa wobec duchownych dekanatu żarskiego w latach 1945–1972”. W: *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa, Paweł Knap, 81–98. Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.
- Śmierczalski-Wachocz Dariusz. *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach. Na przykładzie Środkowego Nadodrza w latach 1945–1989*. Ząbki: Apostolicum, 2007.
- Śmierczalski-Wachocz, Dariusz. „Il martyrologio della Chiesa polacco”. W: *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al nazionalsocialismo 1933–1945*, a cura di Jan Mikrut, 663–679. Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2019.
- Talarek, Kazimierz. „Zoń Ignacy (1915–1967), kapłan diecezji tarnowskiej”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*. T. 1, red. Jerzy Myszor, 328–329. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002.
- Wejman, Grzegorz. *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1972*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007.
- Wieliczka-Szarkowa, Joanna. *Żołnierze wyklęci. Niezlomni bohaterowie*. Kraków: Wydawnictwo AA, 2013.
- Wójcik, Paweł. *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978)*, prefazione di Jan Mikrut. Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2016.
- Zieliński, Zygmunt. *Kościół w Polsce 1944–2002*. Radom: Polwen, 2003.
- Zysnarski, Jerzy. *Encyklopedia Gorzowa*. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Gorzów Wielkopolski, 2007.

Żaryn, Jan. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2003.

Żurek, Jacek. „Przestępstwa natury politycznej okresu Polski Ludowej w prawie karnym”. W: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w Polsce w latach 1945–1989*. T. 1, red. Jerzy Myszor, 337–342. Warszawa: Wydawnictwo Verbinum, 2002.

Cytowanie chicagowskie:

Śmierchalski-Wachocz, Dariusz. „Duchowieństwo Kościoła gorzowskiego represjonowane w trybie karno-administracyjnym. Analiza historyczna na przykładzie «Zestawienia Biura „C” MSW z lat 1945–1963». Zarys problematyki”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 31 (2024): 193–224. DOI: 10.18276/skk.2024.31-11.

Cytowanie oksfordzkie:

Śmierchalski-Wachocz, D., *Duchowieństwo Kościoła gorzowskiego represjonowane w trybie karno-administracyjnym. Analiza historyczna na przykładzie „Zestawienia Biura „C” MSW z lat 1945–1963”*. Zarys problematyki. „*Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie*” 31 (2024), s. 193–224. DOI: 10.18276/skk.2024.31-11.